
Zora
RABOTEG-ŠARIĆ

Renata
FRANC

Andreja
BRAJŠA-ŽGANEC

RODITELJSKI
ODGOJNI
POSTUPCI I
PSIHOSOCIJALNI
RAZVOJ
ADOLESCENATA

Stilovi roditeljskog odgoja

U procesu socijalizacije središnje mjesto zauzima obitelj i odnosi između roditelja i djece. Jedan od najkorisnijih pristupa izučavanju odnosa roditelja i djece je model roditeljskih odgojnih stilova koji je postavila Diana Baumrind (1971.). Ona govori o dvije temeljne dimenzije roditeljstva: roditeljska osjetljivost na potrebe djece (responsivnost) i roditeljski zahtjevi tj. očekivanje zrelog, odgovornog ponašanja primjerenog stupnju dječjeg razvoja. Roditelji koji su osjetljivi na dječje potrebe potiču dječje samopouzdanje i individualnost time što usmjeravaju pozornost na djecu, svjesni su njihovih zahtjeva, reagiraju na dječje potrebe i pružaju im podršku. Ova dimenzija uključuje različite važne aspekte: toplinu tj. izražavanje ljubavi, uzajamnost u interakciji roditelj-dijete, jasnu komunikaciju i otvoreno izražavanje osjećaja te sigurnu privrženost između djece i skrbnika. Zahtjevnost je druga temeljna dimenzija (faktor drugog reda) koja je utvrđena u faktorskim analizama provedenih u istraživanjima roditeljskih odgojnih postupaka. Odnosi se na zahtjeve koje roditelji postavljaju pred djecu, tj. na zahtjeve da su integrirana u obitelj i zajednicu tako što pokazuju zrelo ponašanje u skladu sa svojom dobi, nadgledanje djeteta i pokušaji discipliniranja. Dosljedna očekivanja, jasne upute, definirane odgovornosti i nadzor dječjih aktivnosti potiču razvoj samoregulacije ponašanja. Ova dimenzija najčešće se u istraživanjima naziva "roditeljska kontrola". Kontrola usmjerava djecu prema ciljevima koje roditelji postavljaju, modificira izražavanje nezrelog, zavisnog i neprijateljskog ponašanja te potiče usklađivanje s postavljenim standardima ponašanja. Najvažniji čimbenik u upravljanju dječjim ponašanjem jest pravovremena primjena pozitivnih i negativnih potkrepljenja, u skladu s poželjnim ili zabranjenim dječjim ponašanjem.

Gotovo sve utjecajne teorije socijalizacije u obitelji proučavaju uzajamno i interaktivno djelovanje različitih dimenzija roditeljskog ponašanja tako što najčešće kombiniraju indeks roditeljske topline, prihvatanja ili uključeno-

sti u odgoj s indeksom roditeljske kontrole ili strogosti (Maccoby i Martin, 1983.). Kombinacija ovih dimenzija proizvodi četiri opća stila roditeljstva. U ranijim radovima Baumrind navodi tri prevladavajuća stila roditeljskog ponašanja. Autoritarni roditelji skloni su kažnjavanju djece i zahtijevaju od djece poslušnost roditeljskim zahtjevima, a u maloj mjeri odgovaraju na potrebe djece i pokazuju djeci toplinu i razumijevanje. Permisivni roditelji u znatno većoj mjeri odgovaraju na potrebe djece, ali ne pružaju djeci nikakve granice ponašanja. Autoritativni roditelji su fleksibilni, osjetljivi na dječje potrebe, ali također dosljedno zahtijevaju da se djeca pridržavaju određenih normi ponašanja. Kasnije su Maccoby i Martin (1983.) utvrdili četvrti, ravnodušni ili zanemarujući stil, a odnosi se na roditelje koji su premalo uključeni u odgoju djece i u maloj mjeri reagiraju na dječje potrebe i na dječje ponašanje. Isti autori u pregledu istraživanja iz ovoga područja navode da rezultati općenito potvrđuju model koji je postavila Baumrind te da se, u skladu s pretpostavkama autorice modela, autoritativni stil odgoja pokazao najefikasnijim za zdrav psihosocijalni razvoj djece. Rezultati istraživanja pokazuju da su djeca i mlađi adolescenti autoritativnih roditelja nezavisna, sposobna regulirati vlastito ponašanje, emocionalno prilagođena, zadovoljna i društveno odgovorna.

Model koji je postavila Baumrind najčešće se koriste za ispitivanje djelovanja socijalizacijskih čimbenika u ranom i srednjem djetinjstvu, ali je potvrđen i u kasnijim radovima s adolescentima. Lamborn i suradnici (1991.) testirali su reviziju konceptualnog okvira Diane Baumrind za tipologiju roditeljskog ponašanja koju navode Maccoby i Martin (1983.) tako što su klasificirali približno 4100 obitelji adolescenata starih od 14 do 18 godina s obzirom na procjene adolescenata o ponašanju njihovih roditelja na dvije dimenzije: prihvaćanje/uključenost i strogost/nadzor. Zatim su uspoređivali adolescente čiji roditelji koriste različite odgojne stilove na različitim mjerama psihosocijalnog razvoja i prilagodbe. Adolescenti koji opisuju svoje roditelje kao autoritativne imali su najveće rezultate na mjerama psihosocijalne kompetencije (socijalna kompetentnost, školska kompetentnost, samopouzdanje, školski uspjeh, usmjerenost na rad, usmjerenost na školu), a najmanje na mjerama internaliziranih (psihološki simptomi anksioznosti i depresivnosti i somatski simptomi) i eksternaliziranih problema (problematično ponašanje u školi, uporaba opojnih sredstava i delinkvencija). Potpuno obrnut sklop rezultata utvrđen je za djecu zanemarujućih ili indiferentnih roditelja. Rezultati adolescenata autoritarnih i popustljivih roditelja po veličini su između ove dvije skupine

na većini mjera socijalizacijskih ishoda i pokazuju kako pozitivne tako i negativne socijalizacijske ishode. Djeca autoritarnih roditelja pokazuju dobro razvijene osobine koje ukazuju na poslušnost i konformiranje roditeljskim standardima – ona su usmjerena na školu, pokazuju dobar uspjeh i manje se uključuju u devijantne aktivnosti. Međutim, u usporedbi s adolescentima iz popustljivih obitelji, ona pokazuju slabije samopouzdanje i smatraju da imaju slabije školske sposobnosti i socijalne vještine. Zanimljiv sklop podataka utvrđen je u skupini adolescenata iz popustljivih obitelji. Slično kao i njihovi vršnjaci iz ravnodušnih obitelji, ovi adolescenti manje su usmjereni na školu i pokazuju veću učestalost problematičnog ponašanja u školi i češće konzumiraju opojna sredstva. Adolescenti iz popustljivih obitelji ipak nisu bili značajno više uključeni u ozbiljnije oblike delinkventnog ponašanja od adolescenata iz autoritativnih i autoritarnih obitelji, a uz to su imali relativno visoke rezultate na mjerama socijalne kompetencije i samopouzdanja. Ovi podaci ukazuju da se radi o skupini dobro psihološki prilagođenih mladih koji su osobito usmjereni na kulturu vršnjaka i na društvene aktivnosti koje vršnjaci visoko vrednuju, uključujući i neke aktivnosti koje nisu u skladu s vrednotama odraslih.

Stil roditeljstva definira se kao stabilan sklop stavova i uvjerenja o odgoju koji oblikuje kontekst unutar kojega se odvija roditeljsko ponašanje. S druge strane, roditeljski odgojni postupci odnose se na specifična ponašanja roditelja koja su izravnije povezana s dječjim ponašanjem. Stil odgoja povezan je s dječjim ponašanjem neizravno, djeluje kao moderator veze između različitih roditeljskih odgojnih postupaka i s njima povezanih aspekata dječjeg psihosocijalnog razvoja (Darling i Steinberg, 1993.; prema Brenner i Fox, 1999.). Istraživanja koja su pokušavala bolje objasniti roditeljske odgojne postupke u adolescenciji navode tri glavne komponente autoritativnog stila odgoja: emocionalna toplina (koliko je adolescent voljen i prihvaćen); struktura i nadzor (u kolikoj mjeri postoje očekivanja u odnosu na adolescenta i pravila njegovog ponašanja); podržavanje nezavisnosti (u kojem stupnju roditelji prihvaćaju i potiču individualnost adolescenta). Općenito, roditeljska toplina povezana je s većom kompetentnošću, postojanje strukture povezano je s manje problema u ponašanju, a poticanje nezavisnosti povezano je s manje simptoma psiholoških smetnji kao što su depresivnost i anksioznost (Barber i sur., 1994.; Steinberg i sur., 1992.; Steinberg, 1996.).

Roditeljstvo je, kao i ostali oblici ljudskog ponašanja, višestruko determinirano. Model koji je postavila Baum-

rind u manjoj se mjeri bavi determinantama roditeljstva, a također je zanemaren utjecaj djece kao aktivnih čimbenika socijalizacije. Isto tako, postoje i razlike među kulturama, u odnosu na to što se smatra poželjnim za odgoj djece, te u roditeljskim stilovima odgoja. Ipak, većina je kultura otkrila da se zdrav razvoj djece i adolescenata najučinkovitije promiče ljubavlju i uz umjerenu roditeljsku kontrolu. Jedno istraživanje, koje je uspoređivalo 186 kultura u svijetu (Rohner i Rohner, 1981.; prema Santrock, 1995.), pokazalo je da je najčešći obrazac roditeljskih odgojnih postupaka bila kombinacija toplog i kontrolirajućeg stila koji nije ni previše restriktivan ni previše permisivan.

Jedno od najranijih istraživanja roditeljskog stila odgoja kod nas, koje je provela Lacković-Grgin (1982.), ukazuje na bolju socijalnu i školsku kompetentnost te socijalnu prihvaćenost djece iz obitelji demokratskog stila rukovođenja. Kod nas su još uvijek malobrojna ispitivanja neposrednih čimbenika socijalizacije u obitelji, posebice roditeljskog stila odgoja kao višedimenzionalne varijable (Ajduković, 1990.), a tek se posljednjih godina javlja sve veći broj istraživanja roditeljskog ponašanja.

Psihološka i bihevioralna kontrola

U istraživanjima socijalizacije osobito se ističe važnost roditeljske kontrole tj. načina na koji roditelji reguliraju dječje ponašanje. Iako su još šezdesetih godina najranija istraživanja na temelju rezultata faktorskih analiza ukazala na različite vrste kontrole, u tipologiji roditeljskog ponašanja koju je razvila Baumrind one su kombinirane. Autoritativni roditelji potiču psihološku nezavisnost djeteta, iako od djece dosljedno zahtijevaju da poštuju pravila ponašanja: djecu potiču da iskazuju prosocijalno ponašanje prema drugima, samostalno prosuđuju o različitim moralnim pitanjima da poštuju odrasle i uče se nezavisno razmišljati. Autoritarno roditeljstvo praćeno je zahtjevnim ponašanjem roditelja koje ujedno ograničava razvoj zdrave psihološke nezavisnosti. Novija istraživanja govore o dvije vrste kontrole koje nisu nužno u korelaciji. Razlikuju se u tome na koje se područje roditelji usmjeravaju u svojim pokušajima discipliniranja djece i reguliranja dječjeg ponašanja. Termin "psihološka kontrola" odnosi se na pokušaje da se dijete učini emocionalno zavisnim od roditelja, na sprječavanje razvoja dječje nezavisnosti te manipulirajuće ponašanje roditelja koje uključuje npr. prijetnju uskraćivanjem ljubavi, izazivanjem krivnje i sl. Ovakav oblik kontrole svojstven je autoritarnom stilu odgoja. Drugi oblik kontrole najčešće se naziva "roditeljski nadzor", a odnosi

se na bihevioralnu kontrolu i u vezi je s roditeljskim naporima da reguliraju dječje ponašanje. Slaba bihevioralna kontrola ukazuje na neangažiranost roditelja u odgoju i na nedovoljnu roditeljsku regulaciju dječjeg ponašanja, kao što je to slučaj kod dopuštanja pretjerane dječje samostalnosti koja nije u skladu s dječjom dobi, pomanjkanja pravila, ograničenja i nepoznavanja djetetovih dnevnih aktivnosti. Ova dva oblika kontrole imaju različite razvojne reperkusije. Prisustvo psihološke kontrole predstavlja rizičan čimbenik za dječji razvoj. Previše kontrole povezano je s internaliziranim problemima adolescenata kao što su anksioznost i depresivnost. Za razliku od toga odsustvo dovoljne bihevioralne kontrole predstavlja rizičan čimbenik razvoja. Neadekvatna bihevioralna kontrola povezana je s razvojem eksternaliziranih problema adolescenata kao što su impulzivnost, agresivnost, delinkvencija i uporaba opojnih sredstava (Barber i sur., 1994.; Kurdek i Fine, 1994.; Lamborn i sur., 1991.; Steinberg i sur., 1994.). Takva obiteljska okolina ne uspijeva socijalizirati regulaciju vlastitog ponašanja te konformnost ili ovisnost o drugima u onolikoj mjeri koliko je dovoljno za povoljan razvoj ličnosti. Slab nadzor također pogoduje povezivanju s devijantnim društvom i izlaže adolescente rizicima da se konformiraju normama takvih skupina mladih, bez vlastitih izvora na koje bi se mogli osloniti. Proces osamostaljivanja osobito je izražen u adolescenciji, tako da povećana sloboda i stvaranje više veza s ljudima izvan obitelji čini nadzor osobito važnim i istaknutim u ovom razdoblju

Odnosi između adolescenata i roditelja

Psihoanalitičke teorije (Freud, Erikson) smatraju da emocionalna vezanost između roditelja i djece u adolescenciji slabi. Roditelji i vršnjaci opisuju se kao dva "društvena svijeta" koji imaju potpuno odvojen utjecaj na adolescenta. Slično govore i kognitivističko-razvojne teorije (Piaget, Kohlberg) prema kojima se odnos roditelj-dijete temelji na unilateralnom autoritetu, dok su odnosi s vršnjacima ravnopravniji i više uzajamni. Prema ovim teorijama, budući da se psihološko odvajanje od roditelja događa prije nego što su adolescenti postigli potpunu nezavisnost i uspostavu vlastitog identiteta, adolescenti su podložni utjecaju skupine vršnjaka tj. dolazi do pomaka s odnosa zavisnosti od roditelja na odnose zavisnosti od vršnjaka (prema Bogen Schneider i sur., 1998.).

Suvremene teorije ističu da je osnovni razvojni izazov u razdoblju adolescencije odvojiti se od obitelji i povezati se s njom na nov način. To uključuje redefiniranje veza s obi-

telji ili uspostavljanje uzajamnosti u odnosima umjesto jednosmjernog autoriteta. Rezultat adolescencije jest uspostavljanje vlastitog identiteta koji je odvojen od roditeljskog, ali u kontekstu redefiniranih, bliskih emocionalnih veza s roditeljima (prema Chase-Lansdale i sur., 1995.). U odnosu na klasične socijalizacijske teorije, hipoteza o postizanju nezavisnosti uz istovremenu bliskost s roditeljima podrazumijeva povezanost između roditelja i vršnjaka kao socijalizacijskih čimbenika, pri čemu je za optimalan razvoj adolescenata važna uključenost i u jedan i u drugi sustav. Rezultati više istraživanja ukazuju na to da roditelji i vršnjaci nisu dva suprotna socijalizacijska sustava, već roditelji mogu izravno ili neizravno utjecati na socijalne odnose koje će njihova djeca uspostaviti izvan obitelji. Odnosi u obitelji prenose se na odnose s vršnjacima i adolescenti najbolje funkcioniraju kada im i roditelji i prijatelji pružaju optimalnu podršku (Brown i sur., 1993.; Deković i Raboteg-Šarić, 1997.; Fletcher i sur., 1995.; Mounts i Steinberg, 1995.).

Svrha je ovog rada prikazati nove skale za mjerenje roditeljskih odgojnih postupaka i njihova metrijska svojstva utvrđena na temelju rezultata reprezentativnog uzorka hrvatskih srednjoškolaca te opisati glavna obilježja roditeljskog ponašanja. Na valjanost ovih skala ukazuju rezultati istraživanja koja su s mlađim i starijim adolescentima provele Raboteg-Šarić i suradnice u okviru projekta Instituta Pilar – *Socijalizacija djece i mladeži*. U radu se prikazuju najvažniji rezultati tih istraživanja, a posebice se ukazuje na važnost varijable roditeljskog nadzora za zdrav psihosocijalni razvoj adolescenata.

METODA

Ispitanici

U ovom radu iznosi se dio rezultata opsežnog terenskog istraživanja o kvaliteti života i rizičnom ponašanju mladih. Istraživanje je provedeno 1998. godine na reprezentativnom uzorku od 2.823 hrvatskih srednjoškolaca. Uzorak ispitanika formiran je na temelju popisa svih srednjih škola i razreda u Republici Hrvatskoj tako da su u uzorku zastupljene škole iz svih županija proporcionalno njihovom udjelu u ukupnoj populaciji učenika. U uzorku je nešto više djevojaka (55%) nego mladića (45%) zbog nejednake zastupljenosti učenika različitog spola u stručnim školama koje su ušle u uzorak ispitivanja. Prosječna dob ispitanika je 16,8 godina (SD=1.10). Najveći broj mladih u uzorku je iz obitelji s oba roditelja (86%), a 14% ispitanika živi s jednim roditeljem.

Upitnik koji je primijenjen tijekom anketnog istraživanja o kvaliteti života i rizičnom ponašanju mladih sadržavao je i dio koji se odnosi na obilježja obitelji adolescenata i roditeljsko ponašanje. Roditeljsko ponašanje mjereno je na temelju odgovora mladih na skalama procjena roditeljskih odgojnih postupaka. Zasebno se procjenjivalo odgojne postupke oba roditelja, pri čemu su primijenjene skale koje mjere roditeljski nadzor, podršku i zajedničko odlučivanje. Ove skale predstavljaju nešto izmijenjene mjerne instrumente, koji su konstruirani u prethodnom istraživanju s učenicima šestih i sedmih razreda zagrebačkih osnovnih škola (Raboteg-Šarić i Brajša-Žganec, 2000.), i uglavnom uključuju čestice koje se koriste u istraživanjima iz ovoga područja, a provedena su na uzorcima američkih adolescenata (Barber i sur., 1994.; Brown i sur., 1993.; Lamborn i sur., 1991.; Simmons i sur., 1992.).

Skala roditeljskog nadzora primijenjena je u istom obliku kao i u prethodnom istraživanju. Skala sadrži pet tvrdnji koje mjere iskustva adolescenata o tome koliko su roditelji upoznati s njihovim svakodnevnim aktivnostima. Adolescenti su ocjenjivali, posebno majke i očeve s obzirom na to koliko znaju o njihovim aktivnostima, na skalam od tri stupnja (1 - "ne znaju", 2 - "malo znaju", 3 - "puno znaju").

Sljedeće dvije skale primijenjene su s nešto izmijenjenim načinom odgovaranja nego u prethodnom istraživanju, tako da uključuju skale procjena od tri stupnja te su proširene dodatnim česticama (tri za roditeljsku podršku i jedna za zajedničko odlučivanje).

Skala roditeljske podrške uključuje osam čestica uz koje adolescenti odgovaraju uolikoj mjeri percipiraju svoje roditelje kao osobe koje spremno odgovaraju na njihove potrebe i koje ih ohrabruju koristeći poticaje i nagrade za dobro ponašanje. Uz svaku tvrdnju odgovara se na skali od tri stupnja (1 - "uglavnom netočno", 2 - "donekle točno", 3 - "uglavnom točno").

Skala zajedničkog odlučivanja odnosi se na percepciju adolescenata o tome koliko im roditelji dopuštaju samostalnosti u odlučivanju tj. sklonost roditelja da uključe djecu pri odlučivanju o važnim stvarima u njihovom životu umjesto da donose unilateralne odluke. Ovaj instrument sadrži četiri tvrdnje uz koje ispitanici na skali od tri stupnja (1 - "uglavnom netočno", 2 - "donekle točno", 3 - "uglavnom točno") odgovaraju uolikoj mjeri se odnose na njihove očeve i majke.

REZULTATI I RASPRAVA

Rezultati ispitanika na skalama procjene odgojnih postupaka očeva i majki podvrgnuti su analizi glavnih komponenta uz varimax rotaciju. U oba slučaja analiza je rezultirala s tri značajne komponente (karakterističnog korijena većeg od jedan) koje objašnjavaju 46,5% ukupne varijance rezultata na skalama procjena majčinog ponašanja, odnosno 52,4% ukupne varijance rezultata na skalama procjena očevih odgojnih postupaka. U oba slučaja analiza je pokazala čistu faktorsku strukturu koja odgovara prethodno opisanim skalama, pri čemu svaka čestica ima značajna zasićenja (veća od 0.40) samo na pripadajućem faktoru. Prvi faktor visoko je saturiran s osam čestica koje se odnose na roditeljsku podršku. Drugi faktor visoko je saturiran s pet čestica koje se odnose na roditeljski nadzor, a treći faktor uključuje četiri čestice koje se odnose na zajedničko odlučivanje s roditeljima (tablica 1).

Na temelju ovako dobivene faktorske strukture formirane su tri skale roditeljskih odgojnih postupaka. Prosječne vrijednosti i raspršenja na svakoj od čestica pojedine subskale te korelacije čestica s ukupnim rezultatima na pojedinoj subskali prikazane su također u tablici 1. U istraživanjima roditeljskih odgojnih postupaka jedan od češćih metodoloških problema jest taj što primijenjeni mjerni instrumenti, koji mjere različite aspekte roditeljskog ponašanja, imaju nisku pouzdanost. Kako se vidi iz veličine Cronbach alpha koeficijenata, instrumenti primijenjeni u ovom istraživanju pokazali su zadovoljavajuću nutarnju konzistenciju.

Ispitanici su procjenjivali različite aspekte roditeljskog ponašanja na ljestvicama od tri stupnja. Iako u ovom slučaju opisne vrijednosti ljestvica nisu iste, usporedba veličina prosječnih vrijednosti može dati uvid u izraženost različitih odgojnih postupaka, pri čemu veće procjene općenito ukazuju na veću zastupljenost određenog ponašanja (slika 1). Na svim skalama su procjene majčinog ponašanja veće, što općenito ukazuje na veću uključenost majke u odgoju i na veću bliskost u odnosima s majkom. Istraživanja također pokazuju da su majke više od očeva sklone bezuvjetno prihvaćati djecu i pružati im potporu (McCormick i Kennedy, 1994.).

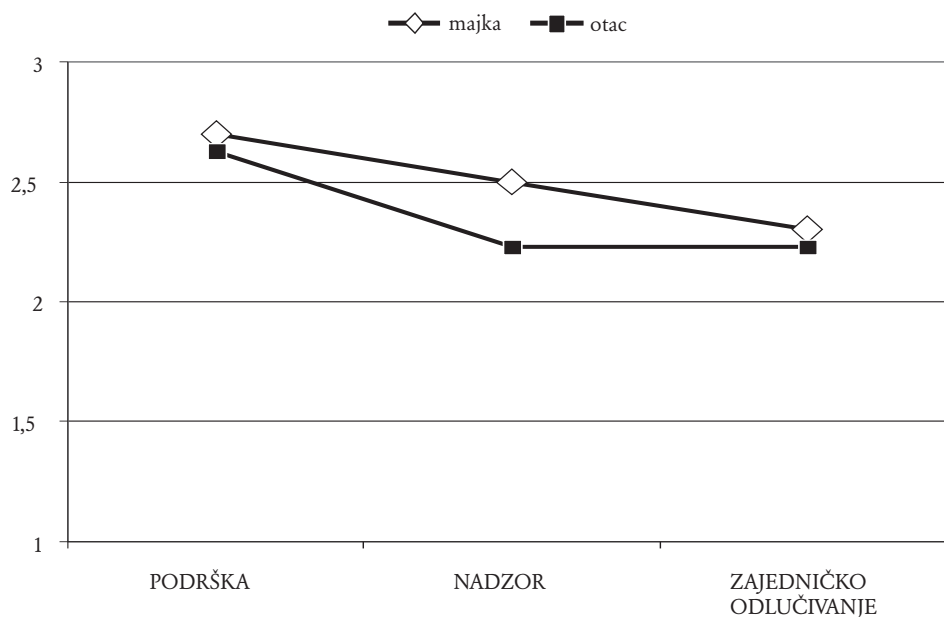
Ukoliko bismo prosječne procjene roditeljskih odgojnih postupaka opisali na temelju skalnih vrijednosti, onda možemo zaključiti da je u odgoju najviše izražena roditeljska podrška. Prosječne procjene ispitanika oba spola, uz tvrdnje koje opisuju roditeljsku podršku ($M=2.60$, $SD=0.427$ za oca; $M=2.72$, $SD=0.330$ za majku), najbliže su skalnoj

Tablica 1

Faktorska struktura skala za mjerenje roditeljskog ponašanja, rezultati analize čestica, prosječne vrijednosti i raspšrenja rezultata na pojedinim skalama

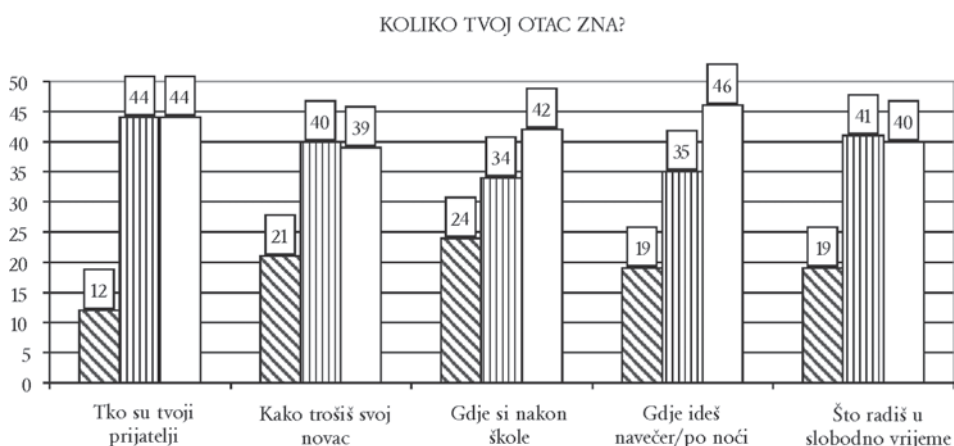
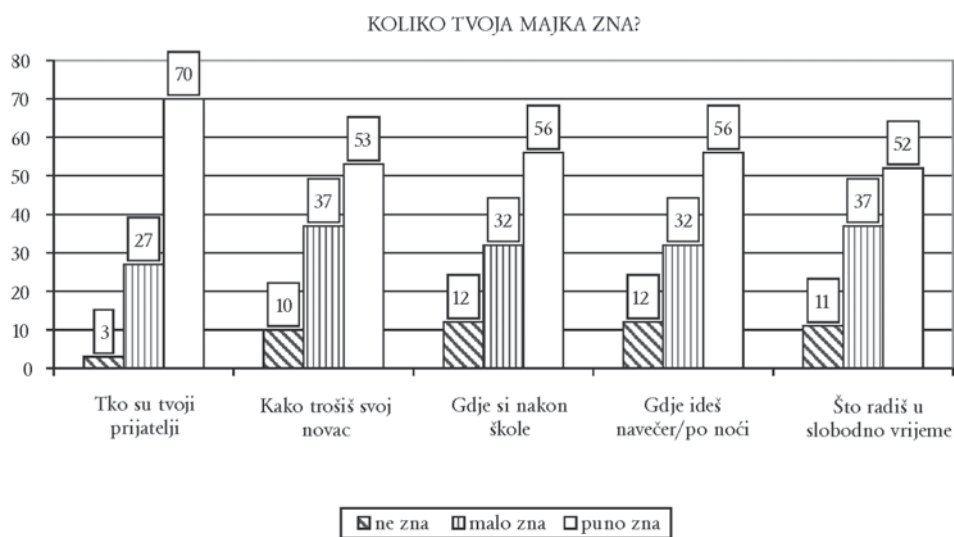
Faktor 1: Roditeljska podrška	Majka	Otac	Majka	Otac	Majka	Otac		
<i>Koliko se navedene tvrdnje odnose na tvog oca i majku?</i>	F1	F1	r_{it}^*	r_{it}^*	M	SD	M	SD
Mogu računati na njenu (njegovu) pomoć ako imam neki problem	.56	.60	.52	.62	2.79	.46	2.59	.62
Potiče me da sve što radim napravim najbolje što mogu	.71	.73	.52	.62	2.74	.49	2.65	.58
Potiče me na samostalno razmišljanje	.47	.58	.39	.50	2.57	.61	2.54	.65
Uvijek pokazuje interes za ono što se događa u mom životu	.52	.51	.52	.59	2.67	.55	2.43	.68
Siguran(na) sam da me voli onakvog kakav sam (onakvu kakva sam)	.51	.59	.48	.54	2.81	.45	2.75	.53
Pokaže mi da mu (joj) je drago kada učinim nešto što mu (joj) se sviđa	.58	.65	.51	.60	2.77	.49	2.64	.60
Potiče me da se više potrudim kada dobijem lošiju ocjenu	.69	.66	.48	.56	2.71	.54	2.55	.66
Pohvaljuje me kada dobijem dobru ocjenu u školi	.60	.63	.45	.53	2.64	.59	2.49	.69
<i>% ukupne varijance</i>	<i>17.8</i>	<i>21.0</i>						
<i>Cronbach alpha</i>			<i>.77</i>	<i>.84</i>				
Faktor 2: Roditeljski nadzor								
<i>Koliko stvarno tvoji roditelji znaju?</i>	F2	F2	r_{it}^*	r_{it}^*	M	SD	M	SD
Tko su tvoji prijatelji	.62	.63	.47	.55	2.68	.52	2.32	.67
Kako trošiš novac	.68	.71	.50	.59	2.43	.67	2.17	.75
Gdje si nakon škole	.75	.77	.57	.64	2.43	.70	2.17	.79
Gdje ideš navečer/po noći	.73	.75	.55	.59	2.44	.70	2.26	.76
Što radiš u slobodno vrijeme	.63	.66	.48	.56	2.40	.68	2.21	.74
<i>% ukupne varijance</i>	<i>15.1</i>	<i>17.3</i>						
<i>Cronbach alpha</i>			<i>.74</i>	<i>.80</i>				
Faktor 3: Zajedničko odlučivanje								
<i>Koliko se navedene tvrdnje odnose na tvog oca i majku?</i>	F3	F3	r_{it}^*	r_{it}^*	M	SD	M	SD
Kada želi da nešto napravim, objasni mi zašto to želi	.55	.54	.44	.47	2.34	.70	2.25	.73
Pita me za mišljenje kada odlučuje nešto u vezi sa mnom	.67	.59	.46	.50	2.56	.64	2.43	.72
Pita me za mišljenje kada odlučuje o obiteljskim stvarima	.74	.78	.52	.55	2.20	.71	2.02	.74
Objašnjava mi razloge svojih odluka	.71	.75	.53	.57	2.21	.68	2.02	.72
<i>% ukupne varijance</i>	<i>13.6</i>	<i>14.1</i>						
<i>Cronbach alpha</i>			<i>.70</i>	<i>.73</i>				

* korelacija čestice s ukupnim rezultatom na skali kada je uklonjen varijabilitet čestice iz ukupnog rezultata

Slika 1
Prosječne vrijednosti na skalama roditeljskih odgojnih postupaka

vrijednosti 3, tj. “potpuno točno” opisuju očeve i majke (slika 1). Zajedničko odlučivanje, kao jedan od aspekata demokratskog stila odgoja, nešto je manje zastupljeno. Prosječne procjene na skalama zajedničkog odlučivanja najbliže su skalnoj vrijednosti 2, tj. “donekle točne” za ponašanje očeva i majki ($M=2.18$, $SD=0.543$ za oca; $M=2.33$, $SD=0.498$ za majku). Prema mišljenju mladih, i majka i otac ih nedovoljno tretiraju kao ravnopravne sudionike u raspravi i manje su skloni uvažiti njihovo mišljenje kada odlučuju o važnim stvarima. Analiza odgovora uz pojedine tvrdnje na Skali zajedničkog odlučivanja pokazala je npr. da za tvrdnju “Pita me za mišljenje kada odlučuje o obiteljskim stvarima” 29% mladih navodi da točno opisuje njihove očeve, a 37% mladih to navodi za majke. Slično tome, tvrdnja “Objašnjava mi razloge svojih odluka” točno opisuje 36% majki i 27% očeva. Prema odgovorima mladih, za 57% očeva i 64% majki može se sa sigurnošću tvrditi (odgovori “potpuno točno”) da ih pitaju za mišljenje kada odlučuju nešto u vezi s njima, a 47% majki i 42% očeva objasni im zašto žele da oni nešto naprave. Aritmetičke sredine rezultata na Skali očevog nadzora također su najbliže skalnoj vrijednosti 2 ($M=2.23$, $SD=0.556$), što u ovom slučaju znači da očevo “malo znaju” o svakodnevnim aktivnostima djece, dok su majke nešto bolje upoznate s time što se događa u životu njihove djece ($M=2.48$, $SD=0.463$). Odgovori srednjoškolaca na pojedine čestice skala očevog i majčinog nadzora prikazani su na slici 2.

Napomena: Radi veće preglednosti rezultata navedeni postotci izračunati su za one ispitanike koji su odgovorili na pojedine tvrdnje. Na tvrdnje koje mjere očev nadzor nije odgovorilo manje od 6% ispitanika, a uz opise majčinog nadzora manje od 2% ispitanika.

U istraživanju koje su Raboteg-Šarić i Brajša-Žganec (2000.) provele s mlađim adolescentima pokazalo se da je čak, i kada se radi o djeci staroj svega 12 i pol godina, velik broj roditelja slabo upućen u to što se događa u životu njihove djece. Nešto manje od polovine djece navelo je da njihovi roditelji ne znaju ili malo znaju kako ona provode slobodno vrijeme. Približno četvrtina roditelja slabo je upućena u to gdje su djeca nakon škole, približno trećina slabo zna kako djeca troše svoj džeparac, a svaki peti

Slika 2
Distribucija odgovora na skalama roditeljskog nadzora

roditelj malo zna o tome s kime se druže njegova djeca (Raboteg-Šarić, 2001.). Stariji adolescenti trebaju veću nezavisnost i više traže društvo vršnjaka, ali to ne znači da oni prekidaju odnos s roditeljima. U adolescenciji se odnosi s roditeljima više zasnivaju na međusobnom uvažavanju i uzajamnosti, a ne na jednosmjernom autoritetu. Opća slika odnosa između roditelja i adolescenata u ovom istraživanju ukazuje na to da adolescenti percipiraju da imaju od roditelja dovoljno podrške i ljubavi, ali znatan broj roditelja nema dovoljno znanja o tome što se događa u životu njihove djece i manje su skloni uvažavati mišljenje adolescenata te imati povjerenja u to da su oni sposobni samostalno donositi odluke. U empirijskim istraživanjima varijabla roditeljskog nadzora obično se operacionalizira kao roditeljsko znanje o tome s kim se djeca druže, kojim se aktivnostima bave i općenito kako provode svoje slobodno vrijeme kada nisu kod kuće. U novije vrijeme sve više se govori o tome da ovako operacionalizirana varijabla roditeljskog nadzora ukazuje na kvalitetu komunikacije između djece i roditelja. Drugim riječima, ne radi se o roditeljskim pokušajima da stalno prate djecu i pokušavaju ih kontrolirati, već se radi o roditeljskom (ne)znanju o tome što se događa u životu njihovog djeteta. Roditeljski pokušaji da imaju potpun uvid u aktivnosti adolescenata tako da ih neprestano nadgledaju uglavnom nisu učinkoviti. Roditeljsko znanje o dječjim aktivnostima velikim dijelom potječe od samih adolescenata i njihove spremnosti da svoja iskustva dijele s roditeljima. Otvorenost adolescenata i njihova spremnost za povjeravanje povezana je u većoj mjeri s dobrom prilagodbom nego li sam nadzor roditelja nad aktivnostima adolescenata (Kerr i Stattin, 2000.).

Povezanost roditeljskih odgojnih postupaka s ponašanjem adolescenata

Nalazi o povezanosti roditeljskih postupaka s prilagodbom adolescenata utvrđeni su u većem broju istraživanja provedenih u okviru znanstvenoistraživačkog programa Instituta Pilar. Navedenim istraživanjima ispitana je povezanost roditeljskih odgojnih postupaka s nekoliko domena ponašanja adolescenata kao što su: problematična ponašanja (pušenje, konzumiranje alkohola i droga); eksternalizirani problemi (agresivnost i devijantnost); slika o sebi (opće samopoštovanje, specifične domene samopoimanja); internalizirani problemi (anksioznost, depresivnost, somatski problemi) i načini provođenja slobodnog vremena (strukturirani i nestrukturirani).

Pri tome je, u već spomenutom istraživanju s mlađim adolescentima, utvrđeno da su slabiji roditeljski nadzor i manja podrška roditelja djeci povezani s učestalijim problematičnim ponašanjem u školi, devijantnim ponašanjem, pušenjem i uzimanjem alkohola (Raboteg-Šarić i Brajša-Žganec, 2000.). Djeca čiji su roditelji više uključeni u odgoj rjeđe su probala pušiti i pokazuju manje učestalo problematično ponašanje u školi, a zajedničko donošenje odluka povezano je s manjom učestalošću izražavanja devijantnog ponašanja. Glavni nalaz ovog istraživanja potvrđuje da je roditeljski nadzor najjače povezan sa svim oblicima izražavanja problematičnog ponašanja.

Rezultati istraživanja Raboteg-Šarić i Brajša-Žganec (2000.) na mlađim adolescentima nadalje su pokazala da bolji školski uspjeh imaju djeca koja su aktivno angažirana tijekom svog slobodnog vremena i koja imaju određena ograničenja u vremenu do kada mogu biti najkasnije vani tjedno i vikendom. Pri tome su veća angažiranost roditelja, zajedničko odlučivanje i veći nadzor povezani s organiziranim provođenjem slobodnog vremena mladih.

Povezanost roditeljskih odgojnih postupaka i samopoimanja adolescenata s njihovim problematičnim ponašanjem te pušenjem i konzumiranjem alkohola ispitana je primjenom multiplih regresijskih analiza sa sociodemografskim varijablama, roditeljskim odgojnim postupcima, dimenzijama samopoimanja te varijablama provođenja slobodnog vremena kao prediktorima te problematičnim ponašanjem adolescenata kao kriterijima (Raboteg-Šarić, Rijavec i Brajša-Žganec, 2001.). Roditeljski nadzor te samopoimanje adolescenata pokazali su se najvažnijim prediktorima njihovog ponašanja. Adolescenti koji su zadovoljni svojim ponašanjem, koji osjećaju da postupaju ispravno te da se ponašaju kako se od njih očekuje manje konzumiraju alkohol, manje puše i pokazuju manje učestalo problematično ponašanje u školi. Ponovno se pokazalo da je veći roditeljski nadzor povezan s manjim konzumiranjem alkohola i cigareta te s manjim problematičnim i devijantnim ponašanjem.

Na istom uzorku mlađih adolescenata ispitan je odnos između roditeljskih odgojnih postupaka, samopoimanja, internaliziranih i eksternaliziranih problema, posebno za dječake i djevojčice (Raboteg-Šarić, Rijavec, Franc, 2002.). Eksternalizirani problemi zahvaćeni su subskalom agresivnosti/impulzivnosti te subskalom devijantnih ponašanja. Nalazi početnih regresijskih analiza na uzorku dječaka i na uzorku djevojčica pokazali su da je od dimenzija roditeljskih odgojnih postupaka značajan prediktor eksternaliziranih problema jedino dimenzija

roditeljskog nadzora. Pritom je na oba uzorka veći roditeljski nadzor praćen s manje izraženim problemima agresivnosti/impulzivnosti te devijantnim ponašanjima. Dodatnim hijerarhijskim regresijskim analizama, u koje su uz dimenzije roditeljskih odgojnih postupaka kao prediktori eksternaliziranih problema uvršteni i aspekti samopoimanja djece, utvrđeno je da je prediktivan doprinos nadzora za objašnjenje eksternaliziranih problema dječaka u potpunosti posredovan dimenzijom samopoimanja koja se odnosi na zadovoljstvo vlastitim ponašanjem. Kod djevojčica je prediktivan doprinos nadzora za objašnjenje agresivnosti i impulzivnosti djelomično posredovan samopoimanjem, dok je veći nadzor, veće zadovoljstvo vlastitim ponašanjem i izgledom praćeno manjom zastupljenošću problema delinkvencije.

U pogledu internaliziranih problema (Raboteg-Šarić, Rijavec, Franc, 2002.) utvrđeno je da je veći roditeljski nadzor povezan s manje izraženom anksioznošću i dječaka i djevojčica. Osim važnosti nadzora ovi podaci ukazuju i na važnost zajedničkog odlučivanja, pri čemu je veća uključenost djevojčica u zajedničko odlučivanje također praćena manjom anksioznošću i depresivnošću. Dodatnim regresijskim analizama, koje kao prediktore uključuju i aspekte samopoimanja, utvrđeno je da je doprinos roditeljskog nadzora za objašnjenje anksioznosti i depresivnosti dječaka u potpunosti posredovan ponovno dimenzijom samopoimanja koja se odnosi na zadovoljstvo vlastitim ponašanjem. Kod djevojčica djelomični posrednik doprinosa nadzora je opće samopoštovanje, dok doprinos zajedničkog odlučivanja posreduje socijalna prihvatljivost. Osim toga, važnost roditeljskog ponašanja utvrđena je i za izraženost somatskih tegoba djevojčica, pri čemu je izraženije zajedničko odlučivanje praćeno manje izraženim somatskim tegobama.

U istraživanju sa starijim adolescentima potvrđena je važnost dimenzija roditeljskog ponašanja i za načine provođenja slobodnog vremena adolescenata (Raboteg-Šarić, Sakoman, Brajša-Žganec, 2002.). I na uzorku mladića i na uzorku djevojčica utvrđeno je da je veći majčin i očev nadzor praćen manjom zastupljenošću izlazaka i zabave kao nestrukturiranim načinom provođenja slobodnog vremena. Ujedno, veći roditeljski nadzor te veća podrška roditelja i veće uključivanje djeteta u zajedničko odlučivanje praćeni su većom zastupljenošću strukturiranih načina provođenja slobodnog vremena (češćim čitanjem, hobijima i kulturnim aktivnostima te bavljenjem sportom i rekreacijom).

Provedena istraživanja ukazuju na važnost roditeljskih odgojnih postupaka, posebno roditeljskog nadzora i podrške za uspješnu psihosocijalnu prilagodbu adolescenata. Budući da su utvrđeni nalazi o povezanosti dimenzija roditeljskih odgojnih postupaka s različitim oblicima ponašanja adolescenata sukladni nalazima drugih istraživača u ovom području, oni ukazuju i na valjanost primijenjenih skala za mjerenje dimenzija roditeljskog ponašanja. Ujedno, rezultati naših istraživanja pokazuju da adolescencija nije životno razdoblje kada bi roditelji trebali biti manje uključeni u odgoj, već bi trebali i dalje ostati bliski s djetom i s njima razvijati ravnopravne odnose.

LITERATURA

- Ajduković, M. (1990.), Stil odgoja u obitelji kao faktor delinkventnog ponašanja djece, *Primijenjena psihologija*, 11, 47-54.
- Barber, B. K., Olsen, J. E., Shagle, S. C. (1994.), Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors, *Child Development*, 65, 1120-1136.
- Baumrind, D. (1971.), Current patterns of parental authority, *Developmental Psychology Monograph*, 4, 1-103.
- Bogensneider, K., Wu, M., Raffaelli, M. i Tsay, J. C. (1998.), Parent influences on adolescent peer orientation and substance use: The interface of parenting practices and values, *Child Development*, 69, 1672-1688.
- Brenner, V., Fox, R. A. (1999.), An empirically derived classification of parenting practices, *Journal of Genetic Psychology*, 160, 343-356.
- Brown, B. B., Mounts, N., Lamborn, S. D., Steinberg, L. (1993.), Parenting practices and peer group affiliation in adolescence, *Child Development*, 64, 467-482.
- Chase-Lansdale, P. L., Wakschlag, L. S., Brooks-Gunn, J. (1995.), A psychological perspective on the development of caring in children and youth: the role of the family, *Journal of Adolescence*, 18, 515-556.
- Deković, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1997.), Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima, *Društvena istraživanja*, 30-31 (4-5), 427-445.
- Fletcher, A. C., Darling, N. E., Stinberg, L., Dornbusch, S. M. (1995.), The company they keep: Relation of adolescents' adjustment and behaviour to their friends' perceptions of authoritative parenting in the social network, *Developmental Psychology*, 31(2), 300-310.
- Kurdek, L. A., Fine, M. A. (1994.), Family acceptance and family control as predictors of adjustment in young adolescents: Linear, curvilinear, or interactive effects? *Child Development*, 65, 1137-1146.
- Lacković-Grgin, K. (1982.), Problem istraživanja otvorenih oblika roditeljskog ponašanja na socijalizaciju djece, *Primijenjena psihologija*, 3, 42-49.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., Dornbusch, S. M. (1991.), Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families, *Child Development*, 62, 1049-1065.

- Maccoby, E. E., Martin, J. A. (1983.), Socialization in the context of the family: parent-child interaction, u: P. H. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4, Socialization, personality, and social development* (str. 1-101), New York, Wiley.
- McCormick, C. B. i Kennedy, J. H. (1994.), Parent-child attachment working models and self-esteem in adolescence, *Journal of Youth and Adolescence*, 23, 1-18.
- Mounts, N., Steinberg, L. (1995.), An ecological analysis of peer influence on adolescent grade point average and drug use, *Developmental Psychology*, 31(6), 915-922.
- Raboteg-Šarić, Z. (2001.), Komunikacija između djece i roditelja, u: S. Baloban (ur.), *Hrvatska obitelj na prekretnici* (str. 221-253), Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Glas Koncila.
- Raboteg-Šarić, Z. i Brajša-Žganec, A. (2000.), Roditeljski odgojni postupci i problematično ponašanje djece u ranoj adolescenciji, u: J. Bašić i J. Janković (ur.), *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži* (str. 155-171), Zagreb, Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
- Raboteg-Šarić, Z., Rijavec, M. i Brajša-Žganec, A. (2001.), The relation of parental practices and self-conceptions to young adolescent problem behaviors and substance use, *Nordic Journal of Psychiatry*, 55(3), 203-211.
- Raboteg-Šarić, Z., Rijavec, M., Franc, R. (2002.), Internalizirani i eksteralizirani problemi adolescenata: povezanost sa samopoštovanjem i roditeljskim odgojnim postupcima, u: I. Sorić (ur.) *XII Dani Psihologije u Zadru*, knjiga sažetaka (Zadar, 24.-28. svibnja 2002.).
- Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S. i Brajša-Žganec, A. (2002.), Stilovi roditeljskoga odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih, *Društvena istraživanja*, 11, 2-3(58-59), 239-263.
- Santrock, J. W. (1995.), *Life-span development*, Madison, WI, Brown & Benchmark.
- Simons, R. L., Lorenz, F. O., Conger, R. D., Wu, C. (1992.), Support from spouse as mediator and moderator of the disruptive influence of economic strain on parenting, *Child Development*, 63, 1282-1301.
- Steinberg, L. (1996.), *Adolescence*, New York, NY, McGraw-Hill.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M., Darling, N. (1992.), Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement, and encouragement to succeed, *Child Development*, 63, 1266-1281.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S., Dornbusch, S. M. (1994.), Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families, *Child Development*, 65, 754-770.